Volume 24, Issue 1
June 2026

ISSN 1731-8297, e-ISSN 6969-9696
http://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/osap

ORIGINAL ARTICLE
received 2026-02-26
accepted 2026-05-04

Relacje między pojęciami normy kompetencyjnej, sankcjonowanej i sankcjonującej na tle prawa karnego

Relationships between Competence, Sanctioned, and Sanctioning Norms in the Context of Criminal Law

MICHAŁ JERZY DĘBOWSKI
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0002-8685-9750, e-mail

Citation: Dębowski, Michał J. 2026. Relacje między pojęciami normy kompetencyjnej, sankcjonowanej i sankcjonującej na tle prawa karnego. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne* 24(1): 27–42. DOI: 10.25167/osap.6149.

Abstract: The research presented in the article negatively verifies the thesis that the relationships between sanctioned, sanctioning and competency norms in criminal law are peculiar compared to other branches of law, and that these relationships can be described as a triad of legal norms. To this end, the article seeks to answer the research questions regarding the nature of the relationships between the concept of a competency norm and those of sanctioned norm and sanctioning norm, and whether these relationships are characterised by features peculiar to criminal law. The research employed the method of normative analysis. The study is based on the analysis of a body of Polish legal theory. The findings show that, based on the traditional understanding of the concepts of sanctioned, sanctioning and competency norms, the concept of competency norms stands in the relationship of intersection with the concepts of sanctioned and sanctioning norms. On the basis of an alternative understanding of these concepts, it should be reserved that the concept of a competency norm stands in a relationship of superiority to the concept of a sanctioning norm. The study concludes that the relationships between the concepts of competency norms and those of sanctioned and sanctioning norms in criminal law do not differ from those in other branches of law. It is not possible to formulate a divisional criterion that would allow proposing a logical division in which the divisional members would be: sanctioned, sanctioning and competency norms. Provisions prohibiting certain acts under the threat of penalty contain three legal norms: the sanctioned norm, the sanctioning norm and the competency norm.

Keywords: competency norm, sanctioned norm, sanctioning norm, substantive norm, penal provisions.

Abstrakt: Badania zaprezentowane w artykule negatywnie weryfikują tezę, zgodnie z którą relacje między normami sankcjonowanymi, normami sankcjonującymi i normami kompetencyjnymi w prawie karnym cechują się swoistością na tle innych gałęzi prawa i że relacje te można opisać jako triadę norm prawnych. W związku z tym w artykule autor zmierza do udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze o to, jakie relacje zachodzą między pojęciem normy kompetencyjnej a pojęciami normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej oraz czy te relacje cechują się swoistą specyfiką w prawie karnym. W badaniach została wykorzystana metoda analizy normatywnej. Badania opierają się na analizie dorobku polskiej teorii prawa. Wyniki badań ukazują, że na gruncie tradycyjnego rozumienia pojęć normy sankcjonowanej, normy sankcjonującej i normy kompetencyjnej pojęcie norm kompetencyjnych pozostaje w stosunku do pojęć norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących w relacjach krzyżowania się. Na gruncie alternatywnego rozumienia tych pojęć należałoby zastrzec, że pojęcie normy kompetencyjnej pozostaje w stosunku do pojęcia normy sankcjonującej w relacji nadrzędności. Z badań wypływa wniosek, że relacje pojęć normy kompetencyjnej do pojęć norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących w prawie karnym nie odbiegają od innych gałęzi prawa. Nie da się sformułować kryterium podziału, które umożliwiałoby przeprowadzenie podziału logicznego, którego członami byłyby normy sankcjonowane, normy sankcjonujące i normy kompetencyjne. Przepisy typizujące wysławiają trzy normy prawne: normę sankcjonowaną, normę sankcjonującą i normę kompetencyjną w tradycyjnym rozumieniu. W tym sensie można mówić o triadzie norm prawnych w prawie karnym.

Słowa kluczowe: norma kompetencyjna, norma sankcjonowana, norma sankcjonująca, norma merytoryczna, przepisy karne.

1. Wprowadzenie

W nauce prawa karnego ugruntowaną pozycją cieszą się pojęcia normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej (Hermann 2023b: 3, przypis 1). Na ich tle w dyskursie karnistycznym pojawia się niekiedy pojęcie normy kompetencyjnej. Bliższe spojrzenie na treść pojęcia normy kompetencyjnej i na struktury normatywne, uznawane za normy prawa karnego, skłania do rewizji stanowiska uwypuklającego samodzielną rolę norm kompetencyjnych w prawie karnym jako trzeciej – obok norm sankcjonowanych i sankcjonujących – kategorii norm tej gałęzi prawa[1].

Celem artykułu jest odtworzenie relacji między pojęciem normy kompetencyjnej a pojęciami normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej. Teza broniona w artykule głosi, że relacje między normami sankcjonowanymi, sankcjonującymi i kompetencyjnymi w prawie karnym nie cechują się swoistością na tle innych gałęzi prawa i że relacje te można opisać jako triadę norm prawnych tylko w tym sensie, że normy prawne tych trzech rodzajów są wysławiane przez przepisy typizujące. W tym celu badania zmierzają do udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, czy relacje między wspomnianymi normami prawnymi cechują się specyfiką w pra-

[1] Por. Zając 2017: 279–280; Kardas 2011: 269–270; Dąbrowska-Kardas 2012: 171–184; Tarapata 2016: 231–232; Przesławski 2014: 18.

wie karnym. W badaniach wykorzystano metodę analizy normatywnej. Badania opierają się na analizie dorobku polskiej teorii prawa. W rozdziale 2 streszczono rozważania polskiej karnistyki na temat norm kompetencyjnych w prawie karnym. W rozdziale 3 odtworzono relację pojęć normy kompetencyjnej do pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej w teorii prawa. W rozważaniach tych uwzględniono założenia i aparaturę pojęciową poznańsko-szczecińskiej szkoły teorii prawa (Czepita i in. 2013: 3). W rozdziale 4 sformułowano konkluzje na temat relacji między normami kompetencyjnymi a normami sankcjonowanymi i normami sankcjonującymi w prawie karnym. Dyskusja toczy się wokół norm prawnych, wysławianych zrębowo przez przepisy typizujące.

Za podstawę rozważań przyjęto koncepcję normy kompetencyjnej opracowaną przez Zygmunta Ziembińskiego. W tym ujęciu norma kompetencyjna ma charakterystyczną budowę. Jej hipoteza obejmuje jako jeden z elementów opisu okoliczności, w których aktualizuje się dla kogoś obowiązek postąpienia w pewien sposób, dokonanie przez określony podmiot w trybie i na sposób określony za pomocą tzw. reguł sensu czynności konwencjonalnej (Ziembiński 1978: 25; Ziembiński 1980: 162 i 174; Wronkowska i Ziembiński 1997: 34–36). Schemat budowy tego typu norm jest następujący: „podmiotowi A nakazuje się C, jeżeli podmiot P dokona czynności konwencjonalnej K" (Ziembiński 1969a: 33–34; Ziembiński 1980: 169). Adresatem normy kompetencyjnej w tym ujęciu jest podmiot podległy kompetencji (Ziembiński 1969a: 35; Ziembiński 1980: 162). Podmiotami wyposażonymi w kompetencję mogą być zarówno organy władzy (dotyczy to kompetencji do dokonywania aktów o charakterze władczym), jak i uczestnicy obrotu prywatnoprawnego (dotyczy to kompetencji do dokonywania czynności prawnych) (Bator 2004a: 102 i n.). Przedstawiona koncepcja normy kompetencyjnej jest przyjmowana także współcześnie w polskiej teorii prawa (Bator 2004a: 89–102; Wronkowska i in. 2025: 47).

Koncepcja normy kompetencyjnej u Zygmunta Ziembińskiego wiązała się z odrzuceniem tzw. norm zezwalających (Świrydowicz i in. 1975: 57–64; Ziembiński 1980: 157; podobnie: Patryas 2001: 107). Koncepcja normy kompetencyjnej Zygmunta Ziembińskiego ma charakter prewidystyczny w tym sensie, że konstrukcję normy kompetencyjnej opiera na przewidywanej reakcji podmiotów, podległych kompetencji na czynność konwencjonalną. Nie należy jednak uważać tej koncepcji za opartą na prewidystycznej teorii obowiązku w ujęciu Herberta Lionela Adolphusa Harta, zasadzającej się na zewnętrznym aspekcie obowiązywania, to jest na obserwowalnej praktyce przestrzegania i karania przypadków złamania danej normy (Zabdyr-Jamróz 2015: 146).

Zygmunt Ziembiński tworzył swoją koncepcję normy kompetencyjnej, będąc świadomym dorobku jurysprudencji zagranicznej na temat kompetencji prawnej (Ziembiński 1969a: 32–33, przypis 4, zob. przytoczoną tam literaturę zagraniczną: Ross 1958: 12, 32 i n.; Hart 1961: 77–96; von Wright 1963: 3–8). W szczególności

był zaznajomiony z koncepcją *power-conferring rules* Herberta L.A. Harta[2]. Trzeba w tym miejscu dodać, że Herbert L.A. Hart w swoim *opus magnum*, we fragmencie, do którego Zygmunt Ziembiński odsyłał czytelników w przywołanym artykule z 1969 r., odrzucał traktowanie norm kompetencyjnych jako norm prawnych nakładających obowiązki (Hart 1994: 80)[3]. Są zatem podstawy do twierdzenia, że koncepcja normy kompetencyjnej Zygmunta Ziembińskiego kształtowała się jako alternatywa wobec tego rodzaju stanowisk[4].

2. Pojęcie normy kompetencyjnej w polskim dyskursie karnistycznym

Pojęcie normy kompetencyjnej nie było dotąd w polskim dyskursie karnistycznym przedmiotem osobnej uwagi. Pojęcie to było głównie przedmiotem marginesowych wzmianek. Jedynie omówiona niżej monografia Małgorzaty Dąbrowskiej-Kardas zawiera wnikliwą i oryginalną analizę pozycji norm kompetencyjnych w prawie karnym. Zebranie w niniejszym artykule wypowiedzi polskiej nauki prawa karnego na temat norm kompetencyjnych stanowi pierwszą próbę podsumowania dorobku polskiej nauki prawa karnego na temat norm kompetencyjnych w prawie karnym.

Teza, że przepisy typizujące ustanawiają dla przestępców obowiązek poniesienia kary, a organom państwa przyznają uprawnienie do ukarania została po raz pierwszy sformułowana w polskiej nauce prawa poza dyskursem karnistycznym. Tezę tę można odnaleźć w pracy Jerzego Landego *Nauka o normie prawnej* z 1956 r. Autor nie posługiwał się terminem „norma kompetencyjna" (Lande 1956: 9–10).

Tożsama teza po raz pierwszy została sformułowana wprost przy użyciu terminu „norma kompetencyjna" również poza dyskursem karnistycznym – w 1969 r. w artykule, w którym Zygmunt Ziembiński wyłożył swą koncepcję normy kompetencyjnej (Ziembiński 1969a: 32–33, przypis 16).

Jeszcze zanim pojęcie normy kompetencyjnej przeniknęło do polskiego dyskursu karnistycznego, Maciej Zieliński w pracy teoretycznoprawnej opublikowanej w 1972 r. zajął stanowisko, że przepis typizujący wysławia normę sankcjonowaną, normę sankcjonującą i normę kompetencyjną, a więc, że jest przepisem pluralnym

[2] Wykład wspomnianej koncepcji zob. w: Hart 1994: 80–96.

[3] Wypada przy tym dodać, że odrzucenie takich sposobów rozumienia norm kompetencyjnych na tej podstawie, że zakłócają one sposoby, w jakich mówi się, myśli się i używa się norm kompetencyjnych (Hart 1994: 80), w życiu społecznym jawi się jako odwołujące się do nieprecyzyjnych kryteriów, których występowanie w życiu społecznym nie zostało przez brytyjskiego filozofa poparte danymi empirycznymi.

[4] Koncepcję norm kompetencyjnych, inspirowaną myślą Alfa Rossa i Zygmunta Ziembińskiego, z wcześniejszymi ujęciami Czesława Znamierowskiego i Herberta L.A. Harta konfrontował Andrzej Bator. Bator 2004a: 68–69.

różnorodnie (Zieliński 1972: 70–73). Zapatrywanie to zostało podzielone w późniejszych pracach teoretycznoprawnych (Mikołajewicz 2015: 143–145; Hermann 2025: 38–39).

Do polskiego dyskursu karnistycznego pojęcie normy kompetencyjnej wprowadził Maciej Tarnawski, autor związany z ośrodkiem poznańskim. Tarnawski powołał się na rzekomy „podział" norm prawnych przez Zygmunta Ziembińskiego na normy sankcjonowane, normy sankcjonujące i normy kompetencyjne. Te ostatnie, w ujęciu Tarnawskiego, nakazywały określonym podmiotom, aby przez pewne działanie o charakterze konwencjonalnym ustanawiały obowiązki innych podmiotów. Autor dodał, że norma kompetencyjna nie dotyczy sprawcy przestępstwa (Tarnawski 1977: 179–180). Trzeba odnotować, że w dziełach Zygmunta Ziembińskiego przytoczonych przez Macieja Tarnawskiego wyróżnienie kategorii norm sankcjonowanych, norm sankcjonujących i – niezależnie od nich – norm kompetencyjnych, nie występuje jako podział logiczny (Ziembiński 1969b: 23–24; Ziembiński 1974: 216–220).

Kazimierz Buchała jako trzecią kategorię norm prawnokarnych – obok norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących – wyróżniał normy określane przez niego mianem „norm uprawniających". Uznawał, że normy te są związane z normami sankcjonującymi. Wyrażały one pewien zakres uznania w sprawie określenia sankcji dla sprawcy. Według tej koncepcji norma uprawniająca miała następujące schematyczne brzmienie: „W warunkach określonych przepisami dotyczącymi odpowiedzialności sąd, orzekając o środkach odpowiedzialności, może dokonać wśród nich wyboru" (Buchała 1989: 100–101).

Problematykę norm kompetencyjnych w prawie karnym sygnalizował także Czesław Gofronia w poszukiwaniach ogólnego schematu budowy normy prawa karnego (Gofroń 1990: 14).

W 1993 r. Włodzimierz Wróbel zwrócił uwagę na możliwość doszukiwania się w przepisie karnym nakazu poddania się sankcji adresowanego do sprawcy przestępstwa, czyli kompetencji do ustanowienia obowiązku indywidualno-konkretnego przez sąd karny. Autor zaznaczył zarazem, że sama kompetencja nie ma statusu normy, gdyż nie jest równoznaczna z obowiązkiem czynienia z niej użytku (Wróbel 1993: 96–97).

W 2003 r. ten sam uczony uznał za celowe wprowadzenie do rozważań karnistycznych pojęcia normy kompetencyjnej. Uczony przyjął rozumienie normy kompetencyjnej, wywodzące się z koncepcji Zygmunta Ziembińskiego. Doszedł ponadto do wniosku, że norma kompetencyjna jest złożoną strukturą zbudowaną z reguły walidacyjnej[5] i normy merytorycznej (Wróbel 2003: 29). Pojęcie normy

[5] Regułę nakazującą przypisywać czynności sens konwencjonalny w piśmiennictwie teoretycznoprawnym określa się mianem reguły konstytutywnej. Zob. Czepita 1996:164–167; Czepita 2006: 13; Gmerek 2021: 58–59.

merytorycznej w ujęciu Wróbla obejmowało normy prawne, które określonym adresatom nakazywały lub zakazywały określonych przyszłych postępowań. Uczony zaczerpnął to pojęcie z podręcznika Macieja Zielińskiego, w którym pojęcie normy merytorycznej przeciwstawiano pojęciu normy kompetencyjnej (Wróbel 2003: 22, przypis 15; Zieliński 2002: 31). Reguła walidacyjna miała przypisywać czynności sens konwencjonalny związany ze sferą obowiązków prawnych. Norma merytoryczna realizowałaby się zaś w zawartym w normie kompetencyjnej nakazie posłuchu wobec podmiotu dokonującego czynności konwencjonalnych (Wróbel 2003: 30–31).

W opublikowanej w 2007 r. monografii Łukasz Pohl stwierdził, że oprócz normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej przepisy typizujące wysławiają normy nakazujące sądom korzystanie z kompetencji przyznanej na mocy innych przepisów (Pohl 2007: 61)[6]. Pohl zaznaczył, że jego pogląd pozostaje w opozycji do poglądu Macieja Zielińskiego, zgodnie z którym przepisy typizujące wysławiają *explicite* normy kompetencyjne (Pohl 2007: 61, przypis 154)[7]. W swej późniejszej książce Pohl stwierdził, że normy kompetencyjne są szczególnymi normami prawnymi występującymi w prawie karnym. Nie są one normami zakazującymi określonego zachowania ani normami je nakazującymi. Zdaniem uczonego normy te jedynie upoważniają podmiot do dokonywania prawnie doniosłych czynności konwencjonalnych. Jako przykłady norm kompetencyjnych w prawie karnym wskazał normy prawne wysłowione w art. 85 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (dalej: k.k.) czy w art. 60 § 3 k.k. (Pohl 2025: 60–61).

Najbardziej wyczerpująco problematykę norm kompetencyjnych w prawie karnym opracowała Małgorzata Dąbrowska-Kardas. Uczona posługuje się terminami „norma kompetencyjna" oraz „przepis kompetencyjny", zwracając uwagę na znaczne rozczłonkowanie norm kompetencyjnych w przepisach prawnych (Dąbrowska-Kardas 2012: 97–99). Autorka oparła swoje rozważania na podziale norm prawnych na normy merytoryczne i normy kompetencyjne. Wskazała, że pierwsze z nich nakazują określone zachowania, drugie zaś również to czynią, ale w reakcji na czynność konwencjonalną (Dąbrowska-Kardas 2012: 129-130). Wyodrębnienie norm kompetencyjnych z ogółu norm prawnych uzasadniała większą złożonością norm kompetencyjnych, które składały się z reguły sensu czynności konwencjonalnej oraz normy merytorycznej (Dąbrowska-Kardas 2012:

[6] Brakuje podstaw do odczytywania przytoczonego fragmentu jako opowiedzenia się przez Łukasza Pohla za koniecznością wyodrębnienia normy kompetencyjnej w prawie karnym. Inaczej zdaje się go odczytywać Krzysztof Szczucki. Por. Szczucki 2015: 129–130, przypis 314.

[7] Łukasz Pohl dotyka także problematyki norm kompetencyjnych w dyskusji z poglądami Jana Woleńskiego na temat kontratypów. Jego konkluzje w zakresie, dotyczącym norm kompetencyjnych sprowadzają się do tego, że pojęcie normy kompetencyjnej jest nieprzydatne do teoretycznego opracowania problematyki kontratypów. Zob. Pohl 2007: 197–198.

132). Następnie autorka podzieliła normy merytoryczne na normy sankcjonowane i normy sankcjonujące, co oznaczało, że zakres pojęcia normy kompetencyjnej wykluczał się z zakresami pojęć normy sankcjonowanej i sankcjonującej (Dąbrowska-Kardas 2012: 133). Normy kompetencyjne w prawie karnym są według autorki powiązane z normami sankcjonującymi. Normy te upoważniają sądy do orzekania kar i innych środków reakcji prawnokarnej (Dąbrowska-Kardas 2012: 171). Autorka stawia tezę, że z przepisu typizującego można zdekodować normę sankcjonowaną, normę sankcjonującą i normę kompetencyjną. Autorka uznaje wszystkie trzy normy za samodzielne w tym sensie, że są pełnokształtne. Mają odmiennie określonych adresatów, okoliczności, w których znajdują zastosowanie, oraz zakresy normowania (Dąbrowska-Kardas 2012: 173). Normę kompetencyjną uważa za wysłowioną zrębowo *explicite* w przepisie typizującym i doprecyzowywaną przez przepisy części ogólnej kodyfikacji karnej i procedury karnej (Dąbrowska-Kardas 2012: 181 i 185). Autorka stwierdza, że sprzężenie prawnokarnej normy kompetencyjnej z prawnokarną normą sankcjonującą polega na tym, że to, co wypełnia zakres normowania normy sankcjonującej, a więc dokonanie w ściśle określonej procedurze czynności konwencjonalnej, jaką jest skazanie, tworzy jednocześnie zakres zastosowania normy kompetencyjnej. Aktualizuje bowiem obowiązek poddania się decyzji sądu podjętej w wyniku zaktualizowania się obu „norm merytorycznych". Dla normy sankcjonującej czynność konwencjonalna jest przedmiotem nakazu, a norma kompetencyjna określa warunki jej ważności i procedurę jej dokonania. Dąbrowska-Kardas podkreśla, że mimo iż w prawie karnym dokonanie czynności konwencjonalnej co do zasady jest obowiązkiem sądu, powinność ta nie jest treścią normy kompetencyjnej, lecz treścią normy sankcjonującej. Autorka stwierdza, że norma kompetencyjna spina normę sankcjonującą z normą sankcjonowaną, gdyż powiązanie funkcjonalne normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej jest nakierowane na adresata normy sankcjonującej, a powiązanie normy sankcjonującej z normą kompetencyjną zwraca się z powrotem ku zindywidualizowanemu adresatowi normy sankcjonowanej. To do niego bowiem adresowany jest nakaz poddania się sankcji (Dąbrowska-Kardas 2012: 182–183, 185–186 i 198–199).

Piotr Kardas uznał normę kompetencyjną za istotną i zarazem samodzielną strukturę normatywną, dekodowaną z przepisów karnych (Kardas 2011: 269–270). W swoich rozważaniach powoływał się na wyniki badań Małgorzaty Dąbrowskiej-Kardas (Kardas 2011: 276–279)[8].

[8] W opublikowanej w 2011 r. monografii Piotr Kardas powołał się na ówcześnie jeszcze nieopublikowaną rozprawę doktorską Małgorzaty Dąbrowskiej-Kardas, zatytułowaną „Status dyrektywalny przepisów części ogólnej kodeksu karnego" z 2007 r. Rozprawa ta została opublikowana w 2012 r. pod tytułem *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej prawa karnego*. Por. Kardas 2011: 277, przypis 83; Dąbrowska-Kardas 2007: 112 i n.; Dąbrowska-Kardas 2012: 11.

W swoim podręczniku Włodzimierz Wróbel i Andrzej Zoll utożsamili pojęcie normy sankcjonującej z normą kompetencyjną (Wróbel i in. 2013: 99–100). W innym miejscu autorzy stwierdzili, że na normę kompetencyjną składają się reguła walidacyjna („kompetencja") oraz norma merytoryczna zobowiązująca sprawcę do poddania się orzeczonej karze. Równocześnie wyodrębnili w strukturze normy sankcjonującej normę merytoryczną nakazującą organom państwowym wymierzenie sankcji. Ostatecznie w ujęciu autorów norma sankcjonująca składała się z dwóch norm: normy kompetencyjnej i normy nakazującej skorzystanie z kompetencji (Wróbel i in. 2013: 108 i 114–115).

Krzysztof Szczucki w monografii opublikowanej w 2015 r. wzmiankował problematykę normy kompetencyjnej w prawie karnym. W tym zakresie autor powołał się na rozważania Piotra Kardasa zreferowane powyżej (Szczucki 2015: 129).

Stan dyskusji w polskiej nauce prawa karnego na temat norm kompetencyjnych w prawie karnym podsymowywał w publikacjach z lat 2011 i 2017 Jarosław Majewski. Uczony uznał za niemal bezsporną tezę, że przepisy karne wysławiają normy kompetencyjne (Majewski 2011: 460–461; Majewski 2017: 406).

Dominik Zając stwierdził, że w polskiej nauce prawa karnego wyróżnia się trzy struktury normatywne: normę sankcjonowaną, normę sankcjonującą i normę kompetencyjną. Według autora wszystkie trzy normy spełniają warunki formalne, by przyznać im samodzielny status, gdyż cechują się odmiennymi zakresami zastosowania i normowania. Zając stwierdził, że norma kompetencyjna jest skierowana zarówno do sądu, upoważniając go do wymierzenia kary, jak i do jednostki, nakazując jej podporządkowanie się wyrokowi sądu. W ujęciu autora norma sankcjonowana łączy się z płaszczyzną bezprawności, norma sankcjonująca z płaszczyzną karalności, a norma kompetencyjna stanowi łącznik gwarantujący funkcjonalne zespolenie obu struktur (Zając 2017: 279–281).

Jacek Giezek traktuje termin „norma kompetencyjna" jako synonim terminu „norma sankcjonująca". Służą one na określenie normy prawnej, która w ujęciu autora zawiera dyrektywę adresowaną do sądów, zezwalającą i jednocześnie nakazującą wymierzenie sankcji (Bojarski [red.] 2023: 68).

Przegląd stanowisk polskiej nauki prawa karnego na temat norm kompetencyjnych w polskim prawie karnym prowadzi do wniosku, że nie wykształciło się w tym zakresie ugruntowane stanowisko. Niemal niekwestionowana pozostaje jednak teza o tym, że przepisy typizujące w jakiś sposób wysławiają normy kompetencyjne.

3. Relacja pojęcia normy kompetencyjnej do pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej

Aby zbadać relacje pojęcia normy kompetencyjnej do pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej w prawie karnym, należy odtworzyć relacje pojęcia norm kompetencyjnych do dwóch pozostałych pojęć w ogólności, a następnie

sprawdzić, czy relacje te ulegają modyfikacjom na gruncie prawa karnego. W tym celu należy sięgnąć do dorobku teorii prawa.

Przemożny wpływ na klasyfikacje norm prawnych w polskiej teorii prawa miała myśl Zygmunta Ziembińskiego. Rozróżniał on normy o treści merytorycznie określonej (merytoryczne) i blankietowe, zwane także normami udzielającymi kompetencji normodawczej, które wskazywały jedynie, w jaki sposób mają zostać określone czyny przez normę nakazane albo zakazane (Wronkowska i Ziembiński 1997: 33–34; Zieliński i Ziembiński 1988: 148–190). Kryterium podziału stanowi tu poziom precyzji wyznaczenia obowiązku. Przedmiotem nakazu wynikającego z norm merytorycznych mogły być zarówno czynności psychofizyczne, jak i czynności konwencjonalne (Wronkowska i Ziembiński 1997: 33–34).

Współcześnie w teorii prawa przyjmuje się, że norma prawna jest wypowiedzią jednoznaczną, a więc na tyle zupełną i precyzyjną, że na podstawie tylko jej treści można ustalić jej adresata, okoliczności, w jakich ma zastosowanie, i zachowanie będące przedmiotem wyznaczanego przez nią obowiązku (Wronkowska i in. 2025: 43). Koncepcja norm blankietowych jest trudna do pogodzenia z tym założeniem. W konsekwencji we współczesnej teorii prawa odchodzi się od podziału norm prawnych na blankietowe i merytoryczne na podstawie kryterium sposobu określenia treści.

Zygmunt Ziembiński wśród norm postępowania o treści merytorycznej wyróżniał normy sankcjonowane i normy sankcjonujące. Współcześnie wyróżnienia norm sprzężonych (sankcjonowanych i sankcjonujących) nie traktuje się jako podziału niższego stopnia względem innych podziałów norm prawnych. Pojęcie normy sankcjonowanej w teorii prawa definiuje się przy wykorzystaniu pojęcia normy sankcjonującej. Normą sankcjonującą jest norma, która swym adresatom – organom władzy – nakazuje wymierzać adresatom innej normy określoną sankcję, jeśli nie zrealizowali oni kierowanych do nich nakazów lub zakazów.

W ostatnim czasie w piśmiennictwie teoretycznoprawnym przedstawiono przekonujące argumenty na poparcie tezy, że za normę sankcjonującą należy uważać nie tyle normę prawną nakazującą organom państwa wymierzyć sankcję adresatowi normy sankcjonowanej, który nie wykonał ciążącego na nim obowiązku, ile normę, która upoważnia te organy do wymierzenia takiej sankcji i nakazuje naruszycielowi normy sankcjonowanej podporządkowanie się jej (Hermann 2023b: 5). W tym ujęciu norma sankcjonująca ma budowę normy kompetencyjnej. Do argumentacji na poparcie tej koncepcji przyjdzie jeszcze powrócić.

Niezależnie od przyjętego rozumienia normy sankcjonującej norma prawna jest normą sankcjonującą ze względu na swoją treść. Natomiast normą sankcjonowaną – ze względu na pewną normę sankcjonującą – jest norma, której niezrealizowanie jest określoną w hipotezie normy sankcjonującej przesłanką wymierzenia sankcji. Norma prawna jest więc normą sankcjonowaną (albo normą bez sankcji) ze względu na sprzężenie z normą sankcjonującą (albo jego brak). Pojęcie normy

sankcjonowanej ma więc charakter czysto relacyjny (Wronkowska i Ziembiński 1997: 34; Hermann 2023b: 13; Wronkowska i in. 2025: 45–47). W przypadku prawnokarnych norm sankcjonujących niezrealizowanie normy sankcjonowanej nie jest jedyną przesłanką zastosowania normy sankcjonującej (Dąbrowska-Kardas 2012: 179–181; Pohl 2007: 28). Sprzężenie dyspozycji normy sankcjonowanej z hipotezą normy sankcjonującej sprawia, że wyróżnioną w ten sposób parę norm określa się jako normy sprzężone. Sprzężenie to ma charakter nie logiczny, lecz funkcjonalny (Wronkowska i Ziembiński 1997: 25). Nie każda norma musi mieć normę względem niej sankcjonującą. Nie można skonstruować systemu prawnego, w którym przestrzeganie każdej normy prawnej byłoby zabezpieczone normą sankcjonującą (Ziembiński 1969: 24–25; Ziembiński 1980: 156; Wronkowska i in. 2025: 46).

Współcześnie wyróżnienie norm sprzężonych służy za podstawę podziału norm prawnych na normy sprzężone i *leges imperfectae* (Wronkowska i in. 2025: 45–47). Drugi człon tego podziału wymaga uściślenia. Normy sankcjonujące mogą stanowić *leges imperfectae* w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia. Drugim członem podziału powinny być normy prawne, które nie są ani normami sankcjonowanymi, ani sankcjonującymi.

Na tle innych norm prawnych wyróżnia się normy kompetencyjne. Są to normy prawne udzielające kompetencji do dokonywania pewnych czynności konwencjonalnych[9] doniosłych prawnie (Ziembiński 1980: 160). Schemat budowy normy kompetencyjnej został przedstawiony w rozdziale 1 niniejszego artykułu. Normy kompetencyjnej nie można utożsamiać z normą regulującą korzystanie z kompetencji (Hermann 2025: 40–41; Zieliński 1998: 5). Kompetencja przyznawana przez normy kompetencyjne może być kompetencją do dokonywania ważnych czynności konwencjonalnych zarówno w sferze publicznoprawnej, jak i prywatnoprawnej (Bator 2004b: 27–30).

Powyższa koncepcja norm kompetencyjnych we współczesnej polskiej teorii prawa służy za podstawę podziału norm prawnych na normy kompetencyjne i pozostałe normy prawne, które określa się mianem norm merytorycznych. Normy merytoryczne w tym ujęciu różnią się od norm kompetencyjnych treścią hipotezy. W skład ich hipotezy nie wchodzi dokonanie przez upoważniony podmiot czynności konwencjonalnej. Zaznacza się przy tym, że schemat budowy norm kompetencyjnych nie różni się od norm merytorycznych (Zieliński 1998: 4–5; Wronkowska i in. 2025: 48; Hermann 2025: 34).

Cecha bycia normą kompetencyjną jest stała. Pojęcie normy kompetencyjnej, w odróżnieniu od pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej, nie ma charakteru relacyjnego. Kompetencyjny charakter normy prawnej wynika z treści

[9] Czynnością konwencjonalną jest czynność, której w pewnej kulturze przypisuje się sens ustalony w tejże kulturze. Szerzej na temat tego pojęcia zob. Czepita 1996: 145–150; Bator 2004b: 27–31; Gmerek 2021: 56–58; Hermann 2023a: 75–76 i przytoczoną tam literaturę.

jej hipotezy, która ze swej natury nie zmienia się w zależności od konfiguracji, w jakich norma prawna występuje.

Współcześnie podziały norm prawnych na normy sprzężone (sankcjonowane i sankcjonujące) i *leges imperfectae* oraz na normy kompetencyjne i normy merytoryczne traktuje się jako niezależne od siebie (Wronkowska i in. 2025: 45 i n.). Przyjmując współczesną siatkę pojęciową, trzeba poczynić następujące spostrzeżenia na temat relacji pojęcia normy kompetencyjnej do pojęć norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących.

Konstrukcja normy kompetencyjnej nie wyklucza, aby obowiązek adresata normy kompetencyjnej był zabezpieczany sankcją. Ustawodawstwo dostarcza licznych przykładów norm kompetencyjnych będących normami sankcjonowanymi. Są to zazwyczaj normy przyznające organom władz publicznych kompetencje władcze, których nierespektowanie pociąga za sobą sankcje. Przykłady norm sankcjonowanych będących ze względu na swoją budowę normami kompetencyjnymi można zdekodować z art. 218 § 3 k.k., przepisów art. 225 k.k., art. 244 – art. 244b k.k., art. 244c § 1 k.k., art. 282 § 2 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (dalej: k.p.) czy art. 283 § 2 pkt 7 i 8 k.p. Można powiedzieć, że norma sankcjonowana wynikająca z art. 282 § 2 k.p. nakazuje pracodawcom i osobom wykonującym czynności z zakresu prawa pracy wykonywanie podlegającego wykonaniu orzeczenia sądu pracy lub ugody zawartej przed komisją pojednawczą lub sądem pracy. Normami kompetencyjnymi, będącymi zarazem normami sankcjonowanymi, mogą być także normy przyznające jednostkom na tyle ważne prawa, że ich nieskrępowane wykonywanie zabezpiecza się sankcją. Za przykłady mogą posłużyć normy sankcjonowane wysłowione w art. 249 pkt 2–4 k.k., chroniące wykonywanie czynnych praw wyborczych. Rekapitulując, normy kompetencyjne mogą być normami sankcjonowanymi i bywają nimi w praktyce.

Odpowiedź na pytanie o to, czy normy sankcjonujące mogą być normami kompetencyjnymi zależy od sposobu rozumienia normy sankcjonującej. Zależy ona od tego, czy przyjmuje się tradycyjne rozumienie normy sankcjonującej czy też wspomniane wcześniej nowe rozumienie. Przyjmując tradycyjne rozumienie, zgodnie z którym normą sankcjonującą jest norma prawna nakazująca uczynienie użytku z kompetencji do wymierzenia sankcji, należałoby uznać, że normy sankcjonujące mogą być normami kompetencyjnymi. Jako przykład normy sankcjonującej niebędącej normą kompetencyjną wskazywało się normę prawną nakazującą policjantowi bezzwłoczne nałożenie mandatu karnego w reakcji na wykroczenie. Za przykład normy sankcjonującej będącej normą kompetencyjną służyła norma prawna nakazująca sądowi orzekanie kary w razie skutecznego wniesienia aktu oskarżenia (Hermann 2023b: 13). Obierając to rozumienie normy sankcjonującej, można byłoby powiedzieć, że w praktyce niektóre normy sankcjonujące są normami kompetencyjnymi i niektóre normy kompetencyjne są normami sankcjonującymi.

Inaczej kształtują się te relacje na gruncie sygnalizowanego powyżej zaproponowanego ostatnio nowego rozumienia, zgodnie z którym normą sankcjonującą jest norma prawna nakazująca jednostce poddać się sankcjom wynikającym z czynności konwencjonalnej i przyznająca organom władz publicznych kompetencję do wymierzania sankcji w drodze tejże czynności konwencjonalnej. Istnieją poważne powody do uznania tej argumentacji za trafną. Na poparcie tej tezy przytacza się argument historyczny. Jerzy Lande, pionier teorii norm sprzężonych w polskiej teorii prawa, normę sankcjonującą ujmował jako normę, której hipoteza wskazuje przekroczenie normy sankcjonowanej, a dyspozycja wyznacza naruszycielowi obowiązek, a innemu podmiotowi – uprawnienie (Lande 1956: 9–10). Zauważa się, że Jerzy Lande tworzył przed wprowadzeniem pojęcia normy kompetencyjnej do polskiego dyskursu prawniczego przez Zygmunta Ziembińskiego w 1969 r. (Hermann 2023b: 6–7 i 10). Prócz tego przytacza się trzy argumenty merytoryczne. Pierwszy sprowadza się do spostrzeżenia, że istotą sankcjonowania nie jest nakaz, lecz możność wymierzenia sankcji z obowiązkiem podporządkowania się jej przez jednostkę. W drugiej kolejności zwraca się uwagę na to, że norma kompetencyjna musi mieć charakter pierwotny wobec normy prawnej regulującej wykonywanie kompetencji. Trzeci argument opiera się na spostrzeżeniu, że istnieją instytucje prawne przyznające organom władzy uznanie w zakresie stosowania sankcji w przypadku przekroczenia normy sankcjonowanej przez jednostkę. Jako przykłady instytucji prawnych operujących sankcją względnie fakultatywną podaje się przekroczenie granic obrony koniecznej i stanu wyższej konieczności, uregulowane w art. 25 § 2 k.k. i art. 26 § 3 k.k. (Hermann 2023b: 10–12). W tym ujęciu normy sankcjonowane mogą być zarówno normami kompetencyjnymi, jak i normami merytorycznymi. Natomiast normy sankcjonujące są ze względu na swoją budowę normami kompetencyjnymi (Hermann 2023b: 13).

Należy jeszcze wspomnieć, że niezależnie od obranego rozumienia normy kompetencyjnej, wymierzenie sankcji *in abstracto* może stanowić czynność konwencjonalną. Jednakowoż wymierzenie sankcji orzeczonej wyrokiem w sprawie karnej zawsze jest czynnością konwencjonalną (Czepita 2006: 19).

Biorąc pod uwagę dotychczasowe ustalenia, nie zasługuje na aprobatę sytuowanie pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej w pozycji pojęć podrzędnych względem pojęcia normy merytorycznej, rozumianego jako przeciwieństwo pojęcia normy kompetencyjnej. Takie ujęcie było prezentowane przez Macieja Zielińskiego (Zieliński 1998: 5; Zieliński 2017: 30–32). Przy uwzględnieniu założenia o rozłączności członów podziału (Ziembiński 2012: 37) w tym ujęciu żadna norma kompetencyjna nie mogłaby być normą sankcjonowaną ani normą sankcjonującą. Skutkiem nieadekwatnego opisu relacji pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej do pojęcia normy merytorycznej są mylne wnioski na temat relacji do pojęcia normy kompetencyjnej.

Maciej Zieliński nie uzasadniał szerzej tego zabiegu. Dawał mu wyraz w pracach poświęconych problematyce ogólnej wykładni. Niemniej jednak sklasyfikowanie przez niego norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących jako podkategorii norm merytorycznych (niekompetencyjnych) zostało podchwycone przez Włodzimierza Wróbla (Wróbel 2003: 22, przypis 15). Z jego zaś pracy rzeczona konwencja pojęciowa przedostała się dalej, czego następstwem jest eksponowanie charakteru norm kompetencyjnych jako samodzielnej, trzeciej kategorii norm prawnokarnych, obok norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących[10].

4. Podsumowanie. Relacja pojęcia norm kompetencyjnych do pojęć norm sankcjonujących i sankcjonowanych na tle prawa karnego

Z przedstawionych badań płyną następujące wnioski. Brak jest podstaw do twierdzenia, że specyfika prawa karnego nadaje normom kompetencyjnym swoisty kształt, różniący się na tle innych gałęzi prawa. Relacje treściowe i zakresowe między tymi pojęciami na gruncie prawa karnego nie różnią się od tych relacji w ogólności. Nie odchodząc od ugruntowanego w piśmiennictwie karnistycznym rozumienia normy sankcjonującej jako normy nakazującej wymierzenie sankcji karnej, należałoby skonstatować, że pojęcie norm kompetencyjnych pozostaje w stosunku do pojęć norm sankcjonowanych i norm sankcjonujących w relacjach krzyżowania się. Tak jak zostało wyjaśnione, są poważne podstawy do określania mianem normy sankcjonującej normy kompetencyjnej. Obierając to rozumienie, należałoby zmodyfikować powyższy opis relacji między pojęciami przez zastrzeżenie, że pojęcie normy kompetencyjnej pozostaje w stosunku do pojęcia normy sankcjonującej w relacji nadrzędności. Brak jest podstaw do uważania pojęcia normy kompetencyjnej za trzeci człon podziału norm prawnokarnych, obok pojęć normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej. Do tego nie byłoby adekwatnego *criterium divisionis*.

Jednocześnie należy zaakceptować twierdzenie, że przepisy typizujące wysławiają normy prawne nakazujące jednostkom zachowania o cechach stanowiących zaprzeczenia znamion typów czynów zabronionych, normy prawne nakazujące przestępcom poddanie się środkom reakcji prawnokarnej w razie ich orzeczenia za czyny stypizowane we wspomnianych przepisach, a także normy prawne nakazujące organom wymiaru sprawiedliwości uczynić użytek z tej kompetencji. Wyliczenie tych norm prawnych nie ma podstawy logicznej w określonym kryterium podziału. Jest to jedynie trójelementowy zbiór norm prawnych wysłowionych techniką kondensacji norm prawnych w jednym przepisie. Związki zachodzące między nimi

[10] Zob. przypis 1.

mają charakter genetyczny. W tym tylko sensie można mówić o triadzie norm prawnokarnych wysłowionych w przepisach typizujących: jako o trzech normach prawnych, wysłowionych w jednym przepisie.

Wykaz skrótów

k.k. – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.
k.p. – Ustawa ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. Dz.U. z 2025, poz. 383 ze zm.
Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy. Dz.U. z 2025, poz. 277 ze zm.

Opracowania (w kolejności alfabetycznej)

Bator, Andrzej. 2004a. *Kompetencja w prawie i prawoznawstwie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Bator, Andrzej. 2004b. Integracja prawoznawstwa a rozumienie kompetencji w szczegółowych naukach prawnych. W: *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Kompetencja ze stanowiska teorii i filozofii prawa*, (red.) Wioletta Jedlecka, 19–40. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Bojarski, Marek (red.). 2023. *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Buchała, Kazimierz. 1989. *Prawo karne materialne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Czepita, Stanisław. 1996. *Reguły konstytutywne a zagadnienia prawoznawstwa*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Czepita, Stanisław. 2006. Formalizacja a konwencjonalizacja działań w prawie. W: *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, (red.) Stanisław Czepita, 9–28. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Czepita, Stanisław, Sławomira Wronkowska, i Maciej Zieliński. 2013. Założenia szkoły poznańsko-szczecińskiej w teorii prawa. *Państwo i Prawo* 84(2), 3–16.

Dąbrowska-Kardas, Małgorzata. 2007. *Status dyrektywalny przepisów części ogólnej kodeksu karnego*. Kraków. Niepublikowana rozprawa doktorska.

Dąbrowska-Kardas, Małgorzata. 2012. *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Gmerek, Karolina. 2021. Identyfikowanie czynności konwencjonalnych w prawie jako proces rozpoznawania ich sensu – wstęp do problematyki. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 12(3), 54–68.

Gofroń, Czesław. 1990. Problematyka ogólna normy prawnokarnej. W: *Problemy ewolucji prawa karnego*, (red.) Tadeusz Bojarski, 9-20. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Hermann, Mikołaj. 2023a. Conventional Acts and Their Normative Consequences. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 85(2), 73–88.
Hermann, Mikołaj. 2023b. O normach sprzężonych raz jeszcze. *Państwo i Prawo* 78(11), 3–19.
Hermann, Mikołaj. 2025. Ustalenie rodzaju normy prawnej w rekonstrukcyjnej fazie wykładni prawa. *Państwo i Prawo* 80(9), 32–57.
Hart, Herbert Lionel Adolphus. 1961. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press.
Hart, Herbert Lionel Adolphus. 1994. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press.
Kardas, Piotr. 2011. *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
Lande, Jerzy. 1956. Nauka o normie prawnej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 3(1), 1–62.
Majewski, Jarosław. 2011. Rozdział VI. Budowa przepisów prawa karnego i norm w nich zawartych. W: *System Prawa Karnego. Tom. 2. Źródła prawa karnego*, (red.) Tadeusz Bojarski, 422–465. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
Majewski, Jarosław. 2017. Czy idea tak zwanej wtórnej legalności się broni? *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 43: 401–420. https://doi.org/10.19195/2084-5065.43.22.
Mikołajewicz, Jarosław. 2015. Zmiana prawa. W: *Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza, funkcje, aksjologia*, (red.) Jarosław Mikołajewicz, 111–150. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
Patryas, Wojciech. 2001. *Elementy logiki i legislacji*. Poznań: Wydawnictwo Forum Naukowe.
Pohl, Łukasz. 2007. *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Pohl, Łukasz. 2025. *Prawo karne. Wykład części ogólnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
Ross, Alf. 1958. *On Law and Justice*. London: Stevens & Sons Limited.
Szczucki, Krzysztof. 2015. *Wykładnia prokonstytucyjna prawa karnego*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
Świrydowicz, Kazimierz, Sławomira Wronkowska, Maciej Zieliński, i Zygmunt Ziembiński. 1975. O nieporozumieniach dotyczących tzw. norm zezwalających. *Państwo i Prawo* 30(7), 57–64.
Tarapata, Szymon. 2016. *Dobro prawne w strukturze przestępstwa*. Warszawa: Wolters Kluwer.
Tarnawski, Maciej. 1977. *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
von Wright, Georg Henrik. 1963. *Norm and Action. A Logical Enquiry*. London: Routledge & Kegan Paul.
Wronkowska, Sławomira i Zygmunt Ziembiński. 1997. *Zarys teorii prawa*. Poznań: Wydawnictwo „Ars Boni et Aequi".
Wronkowska, Sławomira, Piotr F. Zwierzykowski, i Michał Krotoszyński. 2025. *Wprowadzenie do prawoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Wróbel, Włodzimierz. 1993. Struktura normatywna przepisu prawa karnego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 55(3), 93–103.
Wróbel, Włodzimierz. 2003. *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*. Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze".
Wróbel, Włodzimierz i Andrzej Zoll. 2013. *Polskie prawo karne. Część ogólna*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
Zabdyr-Jamróz, Michał. 2015. Zwyczaje i obyczaje w filozofii prawa Herberta L.A. Harta. *Diametros* 45, 144–164. doi: 10.13153/diam.45.2015.801

Zając, Dominik. 2017. *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*. Kraków: Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja; Wolters Kluwer.
Zieliński, Maciej. 1972. *Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Zieliński, Maciej. 1998. Wyznaczniki reguł wykładni prawa. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 60(3–4), 1–20.
Zieliński, Maciej. 2002. *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
Zieliński, Maciej. 2017. *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*. Warszawa: Wolters Kluwer.
Zieliński, Maciej i Zygmunt Ziembiński. 1988. *Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Zieliński, Maciej i Zygmunt Ziembiński. 1992. *Dyrektywy i sposób ich wypowiadania*. Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego „Znak, Język, Rzeczywistość": Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
Ziembiński, Zygmunt. 1969a. Kompetencja i norma kompetencyjna. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 31(4), 23–41.
Ziembiński, Zygmunt. 1969b. *Teoria państwa i prawa. Część druga. Zagadnienia teorii prawa. Skrypt dla studentów IV i V roku studiów prawniczych*. Poznań: Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Ziembiński, Zygmunt. 1974. *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Ziembiński, Zygmunt. 1978. *Teoria prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Ziembiński, Zygmunt. 1980. *Problemy podstawowe prawoznawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Ziembiński, Zygmunt. 2012. *Logika praktyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.